

**Література:**

1. Лазарев М.І. Забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості студента в інтенсивних технологіях навчання загально-інженерних дисциплін // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. пр. – Х.: НТУ «ХПІ», 2003. – Вип.5. – С.176-187.
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – 4-е изд. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.
3. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. – М.: Народное образование, 1981. – 95 с.
4. Виллюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека. – М., 1986. – 206 с.
5. Петрук В.А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін (монографія). - Вінниця: «Універсум-Вінниця», 2006. - 292 с.

*У статті розглядається вплив мотивації на підвищення якості навчання та набуття професійних умінь майбутніми випускниками навчальних закладів.*

*Ключові слова: мотивація, мотиви, професійна спрямованість.*

*В статье рассматривается влияние мотивации на повышение качества обучения да приобретение профессиональных умений будущими выпускниками учебных заведений.*

*The article examines the influence of motivation to improve the quality of education so the acquisition of professional skills of future graduates.*

УДК 378

**Ю.М. Піжук**  
**м. Київ, Україна****ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

**Постановка проблеми.** Інформаційне суспільство, в якому ми живемо, характеризують численні зміни: змінюються знання, змінюються способи здобування знань, постійно вдосконалюються інформаційно-комунікаційні технології, змінюється роль учителя та методи його роботи, змінюється школа як соціальний інститут, змінюються учні. Соціологічні дослідження свідчать, що молоде покоління втратило соціальні орієнтири. Руйнування традиційних форм соціалізації підвищило особисту відповідальність молодих людей за свою долю, поставивши їх перед проблемою вибору, і виявило неготовність більшості з них залучитись до нових суспільних відносин [5].

Все це значно змінює вимоги до вчителя, який у суспільстві знань стає однією з основних рушійних сил еволюції, будучи відповідальним не лише за формування знань і вмінь, а й за виховання майбутнього громадянина [1; 3]. Особливу увагу, на думку Ю.С.Рамського, слід приділяти культурному аспекту - розвивати й формувати учнів як громадян світу і в той самий час розкривати значення зв'язків зі своїм історичним минулим, забезпечуючи розуміння культурологічних і етнічних аспектів та їх зв'язок з розвитком суспільства [6, с.10].

Формуючи майбутнього громадянина інформаційного суспільства, учитель має вміти:

1) формувати в учнів основні ціннісні орієнтації (розуміння людини як відповідально-діяльній особистості, яка в гармонії з природою та цивілізацією пізнає і перетворює навколишній світ; цінність освіти, об'єктивного наукового знання, широти і глибини знань, інформаційно-комунікаційних компетентностей, вміння здійснювати інформаційну діяльність; цінність інновацій і прогресу; пріоритетність вільної самореалізації, творчої особистості);

- 2) формувати в учнів науковий світогляд, етичні позиції в діяльності;
- 3) формувати в учнів мотивацію до навчання, саморозвитку, розвивати ініціативу й самостійність учнів, вчити їх бути відповідальними за власну освіту;
- 4) формувати в учнів інформаційні потреби, розвивати інтерес до способів набуття нових знань і вмінь;
- 5) навчити учнів використовувати інформаційні освітні ресурси та здійснювати інформаційну взаємодію між учасниками навчально-виховного процесу [6, с.11].

Основними вимогами до професійної діяльності вчителя, який працює в умовах інформаційного суспільства, є:

- вміння розробляти свою власну методику;
- вміння реалізовувати дослідницький підхід у навчанні;
- вміння формувати в учнів критичне ставлення до готових рішень;
- володіння методикою проектної діяльності;
- здатність здійснювати педагогічні дослідження;
- готовність і відкритість до педагогічних інновацій, вміння педагогічно доцільно застосовувати інноваційні педагогічні технології;
- вміння використовувати інформаційні освітні ресурси;
- вміння застосовувати ІКТ в навчальній діяльності;
- постійне прагнення до підвищення професійної компетентності;
- вміння працювати в колективі.

Очевидно, що на етапі бурхливих змін у суспільстві особливо зростають вимоги до професіоналізму вчителів суспільствознавчих дисциплін.

**Аналіз наявних досліджень проблеми.** В науковій літературі багато праць про формування професіоналізму в різних видах діяльності. Більшість проблем, що заважають Україні в її становленні як незалежної, економічно стабільної держави, на думку психолога М. Томчука, залежать від професіоналізму та моральності громадян. Під професіоналізмом науковець розуміє «систему професійно-значущих особистісних якостей, фахових знань, навичок та умінь, які можуть забезпечити успішність їх фахової діяльності» [7, с.46].

Особливо в ракурсі нашого дослідження заслуговує на увагу наукова робота А. Маркової «Психологія професіоналізму» [4], в якій найповніше і всесторонньо розглянуто цілісне системне розуміння професіоналізму, виділені складові професіоналізму - його мотиваційна та операційна сфери, намічені критерії, рівні, етапи, ступені просування працівника до професіоналізму, визначені чинники, що сприяють чи перешкоджають професійному зростанню.

У даний час більшість фахівців схиляються до думки, що особистісний підхід - це не просто врахування індивідуальних особливостей особистості в професійній діяльності, а, насамперед, вивчення шляхів становлення цілісної особистості професіонала. Від того, яке визначення професіоналізму дає дослідник, які окремі риси або якості особистості він виділяє, ставить на перший план, вважає необхідними, будуть детерміновані шляхи формування професіоналізму конкретної особи.

Аналіз показав, що при всій різноманітності використовуваних формулювань, багато авторів в різні терміни вкладають один сенс. Професіоналізм визначають як інтеграційну властивість особи педагога, що включає професійну компетентність, моральність, ініціативу і майстерність (І. Проданов), як стійку властивість особистості й діяльності, а також здібність до саморозвитку і самокорекції (В. Буткевіч). При схожому розумінні професіоналізму зустрічається різна його структура, по-різному можуть бути розставлені акценти. Професіоналізм у Кузьміної Н. включає професіоналізм діяльності і професіоналізм особистості.

Отже, залежно від визначення професіоналізму, його структури, головних складових будуються шляхи його формування. Якщо визначальна складова професіоналізму вчителя -

педагогічне мислення, то формування його професіоналізму будується через навчання прийомам аналізу. Якщо професіоналізм визначається як професійна підготовка, тобто освіта і навчання, то він формується через різні технології професійної підготовки. Професійну діяльність формують через навчання технологіям дослідження технології конструювання і взаємодії (Н. Кузьміна).

Досягнення людиною успіхів в професійній діяльності спирається на відповідні внутрішні передумови і зовнішні умови. До внутрішніх передумов може бути віднесене наявність у людини високорозвинутих загальних здібностей і певних спеціальних здібностей, навченої, професійно-важливих якостей, розвинених емоційно-вольових властивостей особи. До зовнішніх умов відноситься вплив соціально-економічного середовища і професійного оточення.

Для успішного виконання професійної діяльності людина змушені вдаватися до мобілізації своїх внутрішніх ресурсів і резервів. Ці ресурси використовуються як на отримання позитивного результату, так і на компенсацію несприятливих впливів середовища. Отже, психологи стверджують про існування у людини деякого індивідуального внутрішнього потенціалу (або ресурсу), що є необхідною основою його успішної професіоналізації. Значною мірою такі ресурси закладаються в процесі професійної підготовки, коли в свідомості студента вибудовується концептуальна модель професійної діяльності [2].

Концептуальна модель професійної діяльності базується на значній кількості інформації про професійне середовище, про предмет праці, про цілі, засоби і способи діяльності. Концептуальна модель включає уявлення майбутнього фахівця про професійні завдання, знання наслідків правильних і помилкових рішень, готовність до нестандартних, маловірогідних подій. Модель виступає як внутрішній засіб діяльності фахівця, включає образну, понятійну і дієву складові. Недостатня сформованість компонентів для побудови концептуальної моделі професійної діяльності, їх змістова збідненість може зробити цей внутрішній засіб діяльності джерелом неадекватних, помилкових дій.

Оскільки професійна педагогічна діяльність є складною продуктивною, трудовою діяльністю, що вимагає тривалого навчання, отримання відповідних знань, умінь, навичок і пред'являє певні вимоги до особистісних властивостей людини, то роль професійної підготовки майбутнього вчителя у формуванні його професіоналізму особливо значна.

**Невирішені аспекти проблеми.** Незважаючи на численні дослідження проблем становлення професіоналізму, формування та розвитку професіоналізму вчителя суспільствознавчих дисциплін є одним із найменш розроблених напрямів професійної педагогічної освіти.

**Мета статті** - визначити основні компоненти професіоналізму вчителя суспільствознавчих дисциплін та проблеми його професійної підготовки на етапі розвитку інформаційного суспільства.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Дано визначення професіоналізму, яке використовується нами, обґрунтуємо свій вибір і позначимо своє бачення шляхів формування професіоналізму. Отже професіоналізм учителя суспільствознавчих дисциплін - це інтегральна особистісна характеристика людини, яка на високому рівні оволоділа нормами професійної діяльності та професійного спілкування; слідує професійним ціннісним орієнтаціям, дотримується професійної етики; розвиває свою майстерність засобами професії; збагачує досвід професії; прагне викликати інтерес суспільства до результатів своєї професії, гнучко враховує нові запити суспільства до професії.

Для вчителів суспільствознавчих дисциплін, які володіють високим рівнем професіоналізму, характерна інформаційна насиченість, яка забезпечує педагогові володіння понятійною базою в повному обсязі; розуміння причинно-наслідкових зв'язків у програмі дисципліни, що викладається; уміння виділяти основні теми та вербально виражати на цій основі систему цілей і завдань уроку. Успішний вчитель, вивчивши передові методи і

педагогічні технології, здатний на понятійно-логічному рівні адаптувати їх до своїх поглядів і підходів і творчо застосувати їх у своїй роботі.

Проблема професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін ускладнюється тим, що, в суспільстві за останні роки відбулися кілька переоцінок історичних подій та сучасних суспільних явищ, що дезорієнтує не лише учнів, а й учителів і батьків.

Сучасний стан методичної підготовки вчителя суспільствознавчих дисциплін не забезпечує його професійного розвитку огляду на низку об'єктивних і суб'єктивних чинників. На історичних факультетах спостерігається розрив між змістовою (історичною підготовкою) і процесуальною (психолого-педагогічною та методичною) сторонам професійної підготовки. Одвічне питання про суть підготовки вчителя історії вирішується на користь історичної підготовки, яка займає більше половини загального обсягу навчального навантаження. Вимоги державного освітнього стандарту як показники професійної підготовки виділяють історичні знання та вміння.

Не кращою є картина з психолого-педагогічною підготовкою. Психологічна освіта існує сама по собі і не є елементом орієнтовної основи діяльності викладання. Курс педагогічних дисциплін зазвичай читається фахівцями кафедри педагогіки і носить категоріальний характер. Він зазвичай відірваний від методики викладання історії, яка розглядається як часткова дидактика. У методичній підготовці переважає рецептурний підхід. Він: зазвичай зводиться до читання лекцій і проведення семінарських занять, що забезпечують засвоєння студентами системи методичних знань і умінь. Про особистісний розвиток фахівця не йдеться.

У підготовці вчителя суспільствознавчих дисциплін не враховується пізнавальний досвід студента. На початок навчання в педагогічному ВНЗ, як показують спостереження, у студентів першого курсу вже є педагогічні установки, цінності, ідеали. В процесі анкетування студенти вказують, що однією з причин вибору професії вчителя суспільствознавчих дисциплін є приклад шкільного вчителя. Цей факт означає, що ідеал вже сформувався. Студент усвідомлено або неусвідомлено копіюватиме в своїй майбутній методичній діяльності вчителя суспільствознавчих дисциплін. З одного боку, цей факт несе позитивне навантаження, яке за правильної організації навчального процесу сприятиме розвитку особистості студента історика.

Але є і негативна сторона в цьому факті. У свідомості майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін цей ідеал може відігравати консервативну роль. Будь-яке знання методичного характеру він пропускати через систему власних життєвих уявлень і ухвалюватиме рішення про доцільність засвоєння нових методичних знань. Негативну роль відіграє і сам характер методичної підготовки, який відірваний від реального навчального процесу. Спроби моделювання реальних навчальних ситуацій у студентській аудиторії не завжди забезпечують позитивний результат.

На розвиток професіоналізму вчителя суспільствознавчих дисциплін, на нашу думку, здійснює вплив концепція шкільно-історичної, та суспільствознавчої освіти; структури і змісту історичної та правової освіти. Істотного значення набувають такі моделі історичної освіти, які спрямовані на створення умов для розвитку індивідуальних якостей студентів через історію. Реалізація закону про освіту привела до появи нових типів освітніх установ, підручників і програм. У практику роботи вчителя активно упроваджуються інформаційні технології. Вчитель суспільствознавчих дисциплін у міру свого професійного розвитку створює нові зразки методичної діяльності.

Вчителю суспільствознавчих дисциплін доводиться працювати в умовах вибору ціннісно-сміслової орієнтації навчання, моделей освіти, програмно-методичного забезпечення. Здійснюючи вибір, учитель разом з тим бере на себе відповідальність за зміст, методологію пізнання історичного досвіду, характер спілкування з учнями і за результати

своєї діяльності. Особистий вибір передбачає і особисту відповідальність, що є обов'язковим показником професіоналізму вчителя суспільствознавчих дисциплін.

Учитель суспільствознавчих дисциплін з високим рівнем професіоналізму знає призначення і роль своєї діяльності, розуміє сенс навчального предмету історії в розвитку індивідуальності учня, усвідомлює цінності історичного досвіду для пізнання сьогодення і прогнозування майбутнього, для управління різними педагогічно-соціальними структурами.

Як підкреслюють фахівці, розвиток особи здійснюється двома шляхами - через діяльність і спілкування. Тому нині в систему професійної освіти упроваджується компетентнісний, діяльнісний і особистісно-орієнтований підходи. Все це призводить до необхідності пошуку нових принципів і підходів до організації підготовки вчителя суспільствознавчих дисциплін.

Формування та розвиток професіоналізму вчителя проходить декілька етапів, основними з яких є наступні: довузівське професійне самовизначення, вузівський період професійного становлення і післявузівський період професійного розвитку. На етапі довузівського самовизначення формується первинний ідеал учителя історії, права чи суспільствознавства, зумовлений найчастіше взаємодією з реальним педагогом і виникає бажання отримати професію вчителя конкретної суспільствознавчої дисципліни.

Проте, як показали наші опитування, найчастіше в студентів історичного факультету переважає бажання бути істориком. Принципової різниці між істориком і вчителем історії вони не бачать. Домінуючим мотивом виступає інтерес до історії. На етапі професійного становлення в свідомості студента історичного факультету відбуваються істотні зміни і починають формуватися якості зрілої особистості вчителя суспільствознавчих дисциплін. До цих якостей відносяться індивідуальний стиль викладання, орієнтація на взаємодію з учнями, оволодіння основними видами педагогічної діяльності і становлення механізмів професійного розвитку.

У студентів відбувається становлення бажання бути хорошим учителем, і вони визначаються з тими ролями, які мають намір здійснювати в процесі власної діяльності (помічник, друг, порадник, наставник). Як основні механізми розвитку професіоналізму розвиваються наступні: адаптації, творчості, рефлексії та саморозвитку. На етапі професійного розвитку ці механізми забезпечують розвиток зрілої особистості, яка приймає себе інших як цінність.

З урахуванням вказаних етапів становлення професіоналізму вчителя суспільствознавчих дисциплін повинні змінитися цілі і зміст його підготовки,

Як цільова установка має бути особистісний розвиток, що передбачає збагачення і розвиток особистісних якостей вчителя та його індивідуальності. Основним змістом мають стати базові види педагогічної діяльності, до яких можна віднести методичну, управлінську, інноваційну і комунікативну. Ці види діяльності забезпечують реалізацію основних функцій учителя суспільствознавчих дисциплін з урахуванням індивідуальних особливостей, серед яких можна назвати аналіз, рефлексію, цілепокладання, планування, проектування, організацію, мотивування, контроль, оцінювання та комунікацію в процесі сумісного пізнання історичного досвіду.

Засобом розвитку професіоналізму виступають методичні завдання, основними ознаками яких виступають: змістовна сторона методичної діяльності (теоретичні знання, зміст історичної освіти і шляхи її оновлення, навчальний процес і ін.), процесуальна сторона методичної діяльності (проектування уроку, теми, технологічного проекту, програми), діагностична сторона (аналіз стану навчального процесу, виявлення рівня знань).

Професійна підготовка вчителя суспільствознавчих дисциплін передбачає створення змістових, організаційних і методичних умов, що забезпечують становлення його професіоналізму з урахування індивідуальних особливостей і етапів становлення ціннісного ставлення до себе як до професіонала і суб'єкта, який навчається і пізнає історію людства. Як

основні результати професійної підготовки вчителя суспільствознавчих дисциплін в умовах інформаційного суспільства повинні стати ініціативність, інноваційність, громадянськість.

Серед видів професійної діяльності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін виділена: викладацька, науково-методична, соціально-педагогічна, виховна, культурно-просвітницька, коректувально-розвивальна й управлінська діяльність. Крім того, даний фахівець має знати форми й методи наукового пізнання, їх еволюцію, володіти різними способами пізнання та освоєння навколишнього світу, розуміти роль науки в розвитку суспільства, володіти сучасними методами пошуку, обробки і використання інформації, уміти інтерпретувати та адаптувати інформацію для адресата, повинен бути здатний в умовах розвитку науки і соціальної практики, що змінюється, до переоцінки накопиченого досвіду, аналізу своїх можливостей, повинен уміти набувати нових знань, використовуючи сучасні інформаційні освітні технології.

Тому професіоналізм вчителя суспільствознавчих дисциплін розглядаємо як складну систему, підсистемами якої є професійна компетентність, науково-методична, інформаційна, комунікативна та управлінська культури. Стратегією професійної підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін, що забезпечує становлення його професіоналізму, пропонуємо використати компетентнісний, діяльнісний і особистісно-зорієнтований підходи, засновані на визнанні студента центральною фігурою навчального процесу з урахуванням його індивідуальності і потреби в самореалізації. Забезпечивши становлення готовності до розкриття своїх індивідуальних творчих можливостей, можна отримати високопрофесійного вчителя суспільствознавчих дисциплін.

До подальших напрямів дослідження відносимо вивчення шляхів формування названих структурних компонентів професіоналізму майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін.

### Література:

1. Андрущенко В.П. Головне - це модернізація змісту педагогічної освіти / Андрущенко В.П. // Вища школа, 2005. - №1. - С.32-40.
2. Дружилов С.А. Концептуальная модель как психологическая детерминанта профессионализма учителя / Дружилов С.А., Хашина Д.В. // Ананьевские чтения: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. «Ананьевские чтения 2004». - СПб: Изд-во СПбГУ, 2004. - С.463-465.
3. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія. - Черкаси, 2008. - 608 с.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. - 312 с.
5. Мартынова М.Ю. Мир традиций и межкультурное общение / М.Ю.Мартынова. - М.: Из-во Рос.Ун-та дружбы народов, 2004. - 345 с. е-
6. Рамський Ю.С. Зміни в професійній діяльності вчителя в епоху інформатизації освіти / Ю.С. Рамський Ю.С. // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : Зб.наук.праць. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. - №5 (12). - С.10-12.
7. Томчук М.І. Проблеми формування професіоналізму та моральності молоді в сучасних умовах / Томчук М.І., Томчук С.М. // Нові технології навчання : Збірник наукових праць. Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах. - Спец.випуск №58. Частина 1 : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. - Київ-Вінниця, 2009. - С.46-50.

*Стаття присвячена проблемам формування професіоналізму майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін в умовах інформаційного суспільства.*

**Ключові слова:** професіоналізм учителя, професійні якості, суспільствознавство.

*Стаття посвячена проблемам формирования профессионализма будущего учителя обществоведческих дисциплин в условиях информационного общества.*

**Ключевые слова:** профессионализм учителя, профессиональные качества, обществоведение.

*The article is devoted the problems offorming of professionalism for future teacher of social science disciplines in the conditions of informative society.*

**Keywords:** professionalism of teacher, professional qualities, social science.